

Profana arhitektura Rijeke u 18. stoljeću

Nakić, Emilija

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:694013>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-19**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI
ODSJEK ZA POVIJEST UMJETNOSTI
PREDDIPLOMSKI DVOPREDMETNI STUDIJ POVIJESTI UMJETNOSTI
I TALIJANSKOG JEZIKA I KNJIŽEVNOSTI

Završni rad
Profana arhitektura Rijeke u 18. stoljeću
Emilija Nakić (0009081593)

Mentor
Izv. prof. dr.sc. Damir Tulić

Rijeka, 24. kolovoza 2022.

Sadržaj

1	UVOD - BAROKNA ARHITEKTURA U HRVATSKOJ.....	4
2	POVIJESNI ASPEKT RIJEKE TIJEKOM 18. STOLJEĆA	6
2.1	POLITIČKO STANJE U GRADU POČETKOM 18. STOLJEĆA - SLOBODNA LUKA RIJEKA.....	6
2.2	<i>CORPUS SEPARATUM</i> I EKONOMSKI RAST	8
3	KULTURA I UMJETNOST RIJEKE 18. STOLJEĆA.....	10
3.1	POTRES 1750.....	10
3.2	NOVO URBANISTIČKO LICE GRADA I KULTURNI PROCVAT.....	11
4	PROFANA ARHITEKTURA RIJEKE U 18. STOLJEĆU	13
4.1	KARAKTERISTIKE RIJEČKE STAMBENE ARHITEKTURE.....	13
4.2	PALAČE	15
4.2.1	PALAČA ADAMIĆ	15
4.2.2	BAROKNA PALAČA GIOVANNIJA FELICEA DE GERLICZYJA	18
4.3	INDUSTRIJSKI KOMPLEKS.....	23
4.3.1	RAFINERIJA I PALAČA ŠEĆERA	23
4.3.2	LAZARET SVETOG KARLA.....	27
4.4	KAZALIŠTA	29
4.4.1	KAZALIŠTE BONO-GERLICZI.....	29
4.4.2	NEREALIZIRANI PROJEKT - TEATRO NOBILE.....	30
4.5	OSTALO	33
4.5.1	GRADSKA VIJEĆNICA.....	33
4.5.2	GRADSKA URA.....	35
5	ZAKLJUČAK.....	38
6	LITERATURA	39
7	PRILOZI.....	41

SAŽETAK

Ovim radom pokušao se dati pregled najvažnijih baroknih građevina 18. stoljeća na području grada Rijeke. U radu se daje povijesni prikaz događaja koji su se zbili u samome gradu, a uvelike su doprinijeli razvoju kulturne i graditeljske baštine Rijeke. U prvom dijelu rada naglasak je stavljen na značajke arhitekture na tlu Hrvatske, potom su opisani pojedini povijesni događaji čija će uloga objasniti kako je došlo do arhitektonskih promjena na području Rijeke. U povijesnom kontekstu prikazani su događaji kao što su proglašenje Rijeke slobodnom lukom i koliki značaj je to imalo za razvoj trgovine i ekonomije grada. Nadalje u radu su spomenuti još i proglas Rijeke kao *Corpus separatuma* te veliki potres iz 1750. koji je značajno promijenio lice grada i njegovih građevina. U nastavku su iznesene glavne odlike baroknog stila na primjerima riječke profane arhitekture. U tome kontekstu su opisani i analizirani primjeri palača poput Palače Adamić i ona Giovannija Felicea de Gerliczya, te analiziran arhitektonski izgled kompleksa rafinerije šećerana i prvih baroknih kazališta na području Rijeke, a među kojima i onog nerealiziranog Teatra Nobilea. Konačno i kraće su spomenute dvije najreprezentativnije javne građevine na riječkom području, a to su stara Gradska vijećnica i Gradska ura.

Ključne riječi: barok, Rijeka, *corpus separatum*, potres 1750., profana arhitektura, riječke palače, rafinerija šećera, barokna kazališta, Gradska vijećnica, Gradska ura

1 UVOD - BAROKNA ARHITEKTURA U HRVATSKOJ

Razdoblje baroka može se smatrati jednim od najvažnijih razdoblja u povijesti umjetnosti, ne samo zbog bogate ostavštine nego i zbog toga što je pridonio velikom socijalnom, političkom i kulturnom razvoju brojnih europskih zemalja. Kada govorimo o baroku na području Hrvatske trebamo uzeti u obzir da se on pomalo probija nešto kasnije nego u ostatku Europe. Barok ponajprije dolazi do dijelova hrvatske obale posredstvom trgovinskih veza ponajviše s Italijom u kojoj je tada on već dostigao svoj vrhunac. Također u Hrvatsku su često stizala importirana dijela cjenjenih talijanskih umjetnika, a ponekad su i oni sami pristizali u ove krajeve kako bi izvršili narudžbe domaćih naručitelja.¹

Kada govorimo o baroknoj arhitekturi Hrvatske prvenstveno moramo shvatiti povijesni kontekst u kojem se Hrvatska tada nalazila kako bi lakše mogli razumjeti određene utjecaje i korištenje određenih stilova u gradnji. Hrvatska je i tijekom 17. i 18. stoljeća zadržala geografsku podjelu na dvije temeljne zone utjecaja, onu uz more i primorje okrenutu Mediteranu te onu u unutrašnjosti okrenutu kontinentu odnosno prekoalpskim područjima. S obzirom na regiju dolazilo je i do varijacije stila, tako u kontinentalnom dijelu pod pokroviteljstvom Habsburške Monarhije, možemo često naići na srednjoeuropske utjecaje, dok u primorskim dijelovima pronalazimo brojne talijanske uzore poradi dominacije Venecije nad tim područjem. Kao i uvijek postojale su neke iznimke, pa tako na području Sjevernog Jadrana možemo naići na mješavinu talijanskog i austrijskog stila gradnje što ćemo nastavno vidjeti u brojnim primjerima.²

Iako se u 17. stoljeću svjetovna arhitektura više naručivala na području kontinentalne Hrvatske, već u 18. stoljeću to je postala praksa i na obali s obzirom da su mnogobrojni gradovi na moru doživjeli gospodarski, ekonomski i kulturni procvat, što je doprinijelo povećanju broja stanovništva, a time i veću potražnju za gradnjom stambenih objekata.³

Razmatrajući karakteristike barokne arhitekture, ne možemo govoriti o čistom stilu jer on na našem području gotovo nije niti postojao. S obzirom na zaostajanje u korištenju elemenata baroka, većina građevina bila je pluraliziranog stila što je značilo da su se barokne karakteristike miješale s onim renesansnim, a ponekad čak i gotičkim, a sve to ukazuje da nije postojala jasna linija između

¹ MATEJČIĆ RADMILA; HORVAT ANĐELA; PRIJATELJ KRUNO, Barok u Hrvatskoj, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1982., 388.

² HORVAT-LEVAJ KATARINA, Barokna arhitektura, naklada Ljevak, Zagreb, 2015., 249.

³ MATEJČIĆ, RADMILA; HORVAT ANĐELA; PRIJATELJ KRUNO (bilj. 1) 390.

korištenih elemenata već su se oni međusobno preklapali i ispreplitali.⁴ Svejedno moramo izdvojiti barokne elemente koji su bili novina u pristupu arhitekturi. Početkom 17. stoljeća arhitektura, pogotovo ona u primorju, dosta se oslanjala na talijanske, tj. venecijanske uzore poput *Andree Palladija* (Padova, 30. studenog 1508. – Vicenza, 19. kolovoza 1580.) i *Baldassarea Longhene* (Venecija, 1598. - Venecija, 18. veljače 1682.) što je najbolje bilo vidljivo u Rijeci na primjeru crkve sv. Vida.⁵ U 18. stoljeću arhitektura se mijenja sukladno političkom stanju toga doba, kada su istočni dijelovi Hrvatske napokon bili oslobođeni osmanlijske okupacije. Za razliku od arhitekture 17. stoljeća čiji je fokus ponajviše bio na sakralnim građevinama, u 18. stoljeću dominira svjetovna arhitektura, masovno se grade dvorci na sjeveru te palače i ljetnikovci uz obalu.⁶ U procesu izgradnje četo su bili uključeni ne samo arhitekt i graditelji već i sami naručitelji, a često i majstori arhitektonskih programa ukoliko je bilo riječ o nekoj određenoj funkciji građevine popu primjerice sakralnih objekata. Cilj profane arhitekture bio je funkcionalnost, ali je ona i dalje prvenstveno trebala odražavati moć i raskoš naručitelja.⁷

Rijeka se dijelom izdvajala od drugih hrvatskih gradova. Tako je i riječka arhitektura ipak malo odudarala od ustaljenih kanona budući da je i ona sama bila na granici talijanskih i sjevernoeuropskih utjecaja pa je tako i njezina arhitektura bila pomiješana i isprepletana. Tako na primjerima riječke arhitekture nailazimo na elemente kako talijanske tako i sjevernoeuropske tradicije i ono što je zapravo bilo najzanimljivije da je Rijeka i s urbanističke strane bila dobro razdijeljena na njezin industrijski i stambeni dio.⁸

⁴ HORVAT-LEVAJ KATARINA (bilj. 2) 249.

⁵ MATEJČIĆ RADMILA, Kako čitati grad, Rijeka jučer, danas, Adamić, Rijeka, 2007., 116.

⁶ HORVAT-LEVAJ KATARINA (bilj. 2) 263.

⁷ BOTICA DUBRAVKA, Odnos funkcije i forme u arhitekturi, Publishing House of the Poznań Society for the Advancement of the Arts and Sciences, Poznań, 2017., 305 - 308.

⁸ PUHMAJER, PETAR; JURIŠIĆ MAJER KRASANKA, Stambena arhitektura Rijeke u drugoj polovini 18. i početkom 19. stoljeća, Zbornik radova Klasicizam u Hrvatskoj, Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb, 2017./2018., 131.

2 POVIJESNI ASPEKT RIJEKE TIJEKOM 18. STOLJEĆA

2.1 POLITIČKO STANJE U GRADU POČETKOM 18. STOLJEĆA - SLOBODNA LUKA RIJEKA

Na samome početku 18. stoljeća Rijeka se našla u nezgodnoj situaciji jer je bila uvučena u rat za nasljedstvo španjolske krune. Tako već 11. rujna 1702. jedna francuska eskadra pojavljuje se pred gradom, točnije Francuzi su se pokušali iskrcati na području današnjeg Sušaka u cilju osvajanja trsatskog kaštela i bombardiranja samoga grada Rijeke, no Riječani su se uspješno obranili od napada.⁹ Početkom 18. stoljeća došlo je i do značajnih promjena na prijestolju habsburške monarhije. Naime 1705. umire tadašnji car Leopold I., a njegov nasljednik je bio Josip I., no njegova vladavina nije bila dugog vijeka, jer on umire 1711.¹⁰ Nakon tog događaja prijestolje monarhije preuzima Karlo VI. koji je vladao sve do 1740., te je bio izrazito važan ne samo zbog svojih poteza unutar monarhije već i zbog svega što je učinio za Rijeku.¹¹ Karlo VI. 1713. proglašava *Pragmatičku sankciju* kojom uvodi u habsburšku monarhiju mogućnost nasljeđivanja prijestolja i po ženskoj liniji. Tom odlukom došlo je do brojnih promjena unutar nekada čvrste tradicionalne strukture monarhije. Jedna od izrazito važnih odluka Karla VI., koja je znatno utjecala na budući razvoj grada, je proglašenje Rijeke slobodnom kraljevskom lukom. Tom odlukom iz 1719. Rijeka i Trst su dobili brojne privilegije poput slobodnog ulaza i izlaza brodova u luku bez carinskih dažbina, teret se slobodno mogao prenositi s broda na brod, strani trgovci su mogli smjestiti svoj teret u skladišta uz dogovorenu poštenu najamninu, te ono najvažnije luka je imala mnogobrojne porezne olakšice. Nije bilo dovoljno da Rijeka ima samo status slobodne luke ukoliko nije imala dobru povezanost s unutrašnjosti monarhije. Tako je 1726. izrađena trasa ceste

⁹ STELLI GIOVANNI, Povijest Rijeke od nastanka do naših dana, Tisak Sušak, Rijeka, 2020., 113., HAUPTMANN FERDINAND, Rijeka od rimske Tarsatike do hrvatsko – ugarske nagodbe, Matica hrvatska, Zagreb, 1951., 100 *et seq.*

¹⁰ Poblize vidi ŠIŠIĆ FERDO, Pregled povijesti hrvatskog naroda, od najstarijih dana do godine 1873., Matica Hrvatska, Zagreb, 1916., 208. – 215.

¹¹ STELLI GIOVANNI (bilj. 9) 114 – 115., ANIĆ VINKO, BEKER ZDENKO, BIŽACA DRAŠKO, BUTOROVIĆ RADULE, CRNKOVIĆ DRAGO, CRNKOVIĆ MILAN, ČOP MILIVOJ, DAMIANI ALESSANDO, EKL VANDA, GIURICIN LUCIANO, HERKOV ZLATKO, JANJATOVIĆ BOSILJKA, KARAMAN IGOR, KLEN DANILO, KLOBAS MIRO, KOLACIO ZDENKO, KOLAREVIĆ DRAGAN, KORIN NIKOLA, KOVAČIĆ IVO, MALEZ MIRKO, MARGETIĆ LUJO, METEJČIĆ RADMILA, MAZZIERI ETTORE, OŠTRIĆ VLADO, PLEŠE IVAN, PLEŠE ZDENKO, ROŠIĆ ĐURO, RUBEŠA SLOBODAN, SOBOLEVSKI MIHAEL, SOKOLIĆ KOZARIĆ JOSO, STRAŽIČIĆ NIKOLA, STRČIĆ PETAR, SUIĆ MATE, VIŽINTIN BORIS, ZURAK IVO, Povijest Rijeke, Skupština Općine Rijeka i Izdavački centar Rijeka, 1988., 133 *et seq.*

koja je povezivala Rijeku s Austrijom, a prozvana je Karolina u čast suverena koji se zatim tom cestom počasnno provezao 1728.¹²

¹² KLINGER WILLIAM, *Un'altra Italia: Fiume 1724 - 1924* (a cura di Diego Redivo), Centro di Ricerche Storiche Rovigno, Rovigno, 2018., 82.

2.2 *CORPUS SEPARATUM* I EKONOMSKI RAST

Godina 1740. bila je od velike važnosti za daljnji razvoj Rijeke. Te godine dolazi do promjene vladara na habsburškome prijestolju. Marija Terezija nasljeđuje Karla VI., te tako postaje prva i jedina žena koja vlada Habsburškom monarhijom.¹³ U tome razdoblju Rijeka koja je bila pripojena Ugarskoj izražava svoje negodovanje zbog tog postupka te se zalaže za potpunu autonomnost grada. Carica Marija Terezija odlučuje 1753. Rijeku inkorporirati u sastav pokrajine pod nazivom Austrijsko primorje¹⁴ koja bi bila pod upravom tršćanske Intendance. Zbog negodovanja, kako hrvatskih tako i ugarskih staleža, carica 1776. odlučuje izdati patent prema kojem bi se Rijeka reinkorporirala u sastav Banske Hrvatske.¹⁵ Tijekom svoje vladavine Marija Terezija odlučila je osnovati novi Odbor (danas bi sinonim za to bio županija), koji bi se protezao od Rijeke do Karlovca, s Rijekom kao glavnim središtem provincije. Takvom odlukom ne bi bili zadovoljni niti Riječani niti Hrvati, stoga carica 23. travnja 1779. odlučuje Rijeci dati poluautonomni status grada¹⁶, tzv. *corpus separatum*.¹⁷ U odnosu na odluku iz 1776. kada je Rijeka bila inkorporirana u sastav Banske Hrvatske, ali putem posredništva ugarske krune, odlukom iz 1779. Rijeka dobiva svoju autonomnost i biva ujedinjena pod Svetom krunom Ugarskog kraljevstva. Problemi niti tada nisu prestali i dok su jedni tvrdili kako je ovom odlukom Rijeka pripojena ugarskoj kruni, drugi su pak pokušali drugačije protumačiti odluku tvrdeći kako je Rijeka i dalje konstruktivni dio Banske Hrvatske uz posredstvo ugarske krune, a da pojam odvojeno tijelo označava granicu između Rijeke i obližnjeg Bakra.¹⁸

Nove privilegije koje je Rijeka dobila kao *corpus separatum* uvelike su utjecale i na njezin daljnji ekonomski razvoj. Za vrijeme tzv. politike prosvijećenog apsolutizma Marije Terezije i njezinih nasljednika došlo je do velikog pomaka u prosperitetu i razvoju Rijeke kao grada. Bilo je tu i negativnih aspekata koje je donijela takva politika, kao što je veća kontrola države i veće

¹³ ŠIŠIĆ FERDO (bilj. 10) 215. – 222.

¹⁴ U provinciju, uz Rijeku, još su spadali i Trst, Bakar, Senj i Karlobag. Vidi ŠIŠIĆ FERDO (bilj. 10) 220 *et seq.*

¹⁵ NOVOSEL FILIP, Rijeka u 19. stoljeću, Biblioteka Povijest Hrvata - Temelji moderne Hrvatske. Hrvatske zemlje u "dugom" 19. Stoljeću, Zagreb, 2016., 455.

¹⁶ STELLI GIOVANNI (bilj. 9) 120 – 121., ANTIĆ VINKO *et al* (bilj. 11) 133 *et seq.*

¹⁷ Zasebno tijelo, status koji je Rijeka dobila od strane Marije Terezije 23. travnja 1779. 1868. se ponovno javlja u kontekstu „riječke krpice“ koja je bila dio Hrvatsko-ugarske nagodbe (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=12523> posjećeno 26. svibnja 2021.), ANTIĆ VINKO *et al* (bilj. 11) 215. 231., *et seq.*

¹⁸ KOBLER GIOVANNI, Memorie per la storia della liburnica città di Fiume, L' incorporazione di Fiume alla Corona ungarica.

Nuove vicende dell'autonomia, Stabilimento Tipo-litografico Fiumano di E. Mohovich, Fiume, 1896., 85.- 91, dostupno i na <http://svevid.locloudhosting.net/items/show/1296>.

ograničavanje privilegija koje je stekla u ranijim godinama. Usprkos svemu grad je tijekom 18. stoljeća doživio značajan razvoj koji se smješta u tzv. prvo ugarsko razdoblje Rijeke koje je trajalo sve do 1809. Povoljna ekonomska klima pripomogla je i porastu broja stanovništva u samome gradu koji je do 1809. dosegao broj od gotovo 9.000 stanovnika. Dogodila se i pojačana imigracija iz drugih pokrajina poput Istre, Furlanije, itd.¹⁹

Cestovni putevi koji su povezivali Rijeku s ostatkom monarhije uvelike su pridonijeli kako dodatnom razvoju trgovine tako i industrije. U Trstu je 1750. osnovana tvrtka *Arnoldt* i partneri koja je bila specijalizirana za rafiniranje šećera tako se već 1752. rafinerija seli iz Trsta u riječku novoizgrađenu zgradu, čime će Rijeka podići svoj status na novu razinu.²⁰ Uz rafinirani šećer Rijeka je prosperirala i u industriji svijeća, konopa i onog po čemu mnogi i danas najviše ističu slavnu riječku industrijsku baštinu, a to je bila brodogradnja.²¹

Riječka ekonomska situacija kroz daljnje godine i stoljeća doživljavati će mnogobrojne uspone i padove što će uvelike utjecati i na sam razvoj od urbanizma samoga grada preko kulture pa sve do likovnih umjetnosti.

¹⁹ STELLI GIOVANNI (bilj. 9) 128 – 129., ERCEG IVAN, Trst i bivše habsburške zemlje u međunarodnom prometu (merkantilizam u drugoj polovici 18. stoljeća), JAZU, vol. 15, Zagreb, 1970., 230 *et seq.*

²⁰DUBROVIĆ ERVIN, Riječka kompanija i šećer, Hrvatska revija, br. 2/19, dostupno na: <https://www.matica.hr/hr/584/rijecka-kompanija-i-secer-29389/>, posjećeno 21. svibnja 2021.

²¹ KLINGER WILLIAM (bilj.12) 85 – 103.

3 KULTURA I UMJETNOST RIJEKE 18. STOLJEĆA

3.1 POTRES 1750.

Događaj koji je dijelom promijenio ubrano lice Rijeke i koji je ostao zapamćen sve do današnjih dana jest potres iz 1750. U noći s 28. na 29. studeni 1750. grad Rijeku zadesila je serija potresa.²² Onaj najrazornije snage zbio se 17. prosinca te je znatno oštetio jedan dio gradske baštine. Građani nisu mogli mirno spavati sve do svibnja 1751. s obzirom da je riječko tlo svakodnevno podrhtavalo. Većina građana je stoga odlučila napustiti svoje domove unutar sigurnosti gradskih zidina i nastaniti se izvan grada. Tamo ostaju sve do 1752. kada se podrhtavanje tla pomalo smiruje, te su se građani napokon mogli vratiti u svoje domove, točnije u ono što je ostalo od njih. Nakon toga još jedan jači potres se dogodio dvije godine kasnije, točnije 24. travnja 1754., ali ovoga puta srećom bez većih posljedica.²³

Rijeci koja je polovinom 18. stoljeća doživjela mnogobrojne prirodne nepogode sada je preostalo samo pokrenuti obnovu oštećenih dijelova grada i ponovno uspostaviti ekonomsku stabilnost. U neku ruku moglo bi se reći da je potres samo potaknuo da se napokon razriješe neka urbanistička i arhitektonska pitanja u gradu, a kao što ćemo vidjeti i kasnije u ovome radu, ono što je nastalo u poslije potresnom razdoblju dodatno je obogatilo riječku baštinu i dopustilo da kultura i umjetnost dožive svoj ponovni procvat.²⁴

²² KOBLER GIOVANNI (bilj. 18) 130., Antić, V., *op. cit.*, str. 141. Vidi i na: http://www.formula1-dictionary.net/rijeka_povijest_1750-1775.html, posjećeno 21. svibnja 2021.

²³ ANTIĆ VINKO *et al* (bilj. 11) 140. – 141.

²⁴ MATEJČIĆ RADMILA (bilj. 5) 73.

3.2 NOVO URBANISTIČKO LICE GRADA I KULTURNI PROCVAT

Nakon mnogobrojnih neprilika koje su pogodile Rijeku druga polovica 18. stoljeća bila je obilježena mnogobrojnim promjenama, političkim, ekonomskim, urbanističkim i kulturnim. Taj trend se izrazito mogao pratiti u znatnom jačanju gospodarskih djelatnosti, što je dovelo do izgradnje novih zgrada i građevina s kojima ćemo se detaljnije susresti u nastavku, te u porastu broja stanovnika.²⁵ Tako se urbanistički razvoj grada počeo odvijati oko tri glavna žarišta. Prvo žarište formiralo se na području današnje Fiumare, točnije na području oko obale Rječine, te prostori smješteni s istočne i južne strane stare gradske jezgre, danas poznatiji kao Novi gradi i Delta. Drugo žarište bilo je smješteno na području zapadno od jezgre Starog grad, dok se treća žarišna točka nalazila na samome kraju zapadnog dijela grada, točno uz carski lazaret i zgradu nove rafinerije šećera koja je tek bila u prvotnoj fazi izgradnje.²⁶ S obzirom na povećanje pučanstva grad je trebao poraditi i na izgradnji novih stambenih blokova, no došlo je do manjih problema u tome pogledu s obzirom da je u gradu polako nestajalo prostora za novogradnju. Zbog takve situacije 1775. više nije bilo potrebe za zatvaranjem gradskih vrata, time se Rijeka napokon proširila i na područja izvan svojih zidina. Kao što znamo područje današnjeg Korza činio je kanal ispunjen morem, stoga je bilo potrebno nasuti more za nove dijelove grada. Marija Terezija 1753. donosi odluku o proširenju grada tj. o planiranju Novog grada (*Civitas novae*). Tako se na nasutim dijelovima uz obalu i na obroncima moglo započeti s izgradnjom novih zgrada.²⁷ S obzirom da je planiranje grada bila velika odgovornost, 1773. ta privilegija pripala je tršćanskome inženjeru Antonu Gnambu (? – Rijeka, 1806.) čiji će utjecaj, kao vodećeg arhitekta i urbanista Rijeke, obilježiti drugu polovicu 18. stoljeća.²⁸

Govoreći o kulturnom aspektu Rijeke tijekom 18. stoljeća svakako trebamo napomenuti uzročnu posljedičnu vezu između potresa i obnove grada. Upravo potres koji je razorio dio kulturne baštine sada je pomogao procvatu i stvaranju nove. Taj proces se odvijao tako što su mnogobrojne zgrade kao i crkve dobile svoj novi vanjski vizualni izgled obogaćen baroknim elementima. Zapravo najrasprostranjeniji stil koji se mogao smatrati karakteristikom arhitekture 18. stoljeća u Rijeci bio

²⁵ KOBLER GIOVANNI (bilj. 18) 132.

²⁶ PUHMAJER, PETAR; JURIŠIĆ MAJER KRASANKA (bilj. 8) 129 – 131.

²⁷ STELLI GIOVANNI (bilj. 9) 131. Vidi i na: http://www.formula1-dictionary.net/rijeka_povijest_1750-1775.html , posjećeno 24. svibnja 2021.

²⁸ PUHMAJER, PETAR; JURIŠIĆ MAJER KRASANKA (bilj. 8) 130. Vidi i na: http://www.formula1-dictionary.net/rijeka_povijest_1750-1775.html , posjećeno 24. svibnja 2021.

je „kvazi“ barokni stil, koji je bio poznatiji i kao *barochizzante*. Ono čime se Rijeka definitivno može pohvaliti jest brojem mramornih oltara u riječkim crkvama, a za koje su zaslužni istaknuti kipari, arhitekti i slikari poput *Niccolóa Paccasija* (Wiener Neustadt, 5.ožujka 1716. – Vienna, 11.studenog 1790.), *Giovannija Andere Lazzarinija* (Pesaro, 19.studenog 1710. – Pesaro, 7.rujna 1801.), *Giacoma Contierija* (? – 1787./88.), *Antonio Michelazzija* (Gradisca d'Isonzo, 1.studeni 1707. – Rijeka, 1772.), *Cristofora Tasce* (Bergamo, oko 1667. – Venecija 1737.), *Valentina Metzinger* (Saint-Avold, prije 19.travnja 1699. – Ljubljana, 12.ožujka 1759.).²⁹ S druge strane, treba naglasiti kako kultura ne bi mogla napredovati bez napredovanja obrazovanja, stoga je bitno naglasiti kako je Marija Terezija 1770. osnovala prvu osnovnu školu za djevojčice koja je bila smještena kod samostana benediktinki uz crkvu svetog Roka i bila je od izrazite važnosti za napredak ženskog obrazovanja koje do tada nije imalo toliku prednost poput muškog. Obrazovanje se nije moglo razvijati bez literature, pa je tako od velike važnosti bila 1778. kada je Rijeka nakon dugo vremena napokon uspjela dobiti svoju prvu izdavačku kuću i stalnu tiskaru koja je bila osnovana od strane Čeha *Lorenza Karletzkyja*.³⁰

²⁹ STELLI GIOVANNI (bilj. 9) 132.

³⁰ STELLI GIOVANNI (bilj. 9) 133.

4 PROFANA ARHITEKTURA RIJEKE U 18. STOLJEĆU

4.1 KARAKTERISTIKE RIJEČKE STAMBENE ARHITEKTURE

Već spomenuti arhitekt i urbanist Anton Gnamb uvelike je doprinio novom urbanom licu Rijeke tijekom 18. stoljeća. Gnamb je izradio planove za proširenje grada istočno i južno od starogradske jezgre. Iako nam je poznato da su se na području između stare jezgre grada i morskog dijela sporadično gradile kuće još tijekom sredine stoljeća, novi planovi su predviđali puno harmoničniju razradu novog urbanističkog plana. Napokon se organizirala planska gradnja pravilnih stambenih blokova koji bi bili omeđeni širokim ulicama i trgovima kao što je bilo u začecima urbanizma još za vrijeme antike.³¹ Zanimljivo je kako je nastala današnja najpoznatija ulica, žila kucavica grada, Korzo. Gnambovim planom poduzeti su koraci kako bi se zatrpao rov uz južni dio gradskih zidina i time je nastalo Korzo koje je postalo od izrazito velike važnosti za trgovinu i komunikaciju, kao i za gradnju nekih od najreprezentativnijih zgrada Rijeke.

Gradnja stambenih objekata na području Korza, točnije na njegovoj sjevernoj strani, provodila se nekoliko desetljeća, s najvećim intenzitetom na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće. Tako su već prve kuće bile sagrađene osamdesetih godina 18. stoljeća, a ostatak na samome početku 19. stoljeća. Treba naglasiti kako nije riječ o novogradnji jer se u većini slučajeva radila nadogradnja ili renovacija već postojećih stambenih objekata. Oni su najčešće bili smješteni uz unutrašnju stranu gradskih zidina, a budući da su sada nadograđeni i gledaju prema Korzu njihova pročelja morala su biti reprezentativna.³²

Govoreći o pročeljima trebamo napomenuti kako su ona u većini slučajeva bila simetrična, ali i relativno uniformna stoga nije čudno što su neke stambene zgrade imala gotovo ista pročelja. Puhmarjer i Jurišić Majer ih opisuju: „*Njihova su pročelja uglavnom jednostavna, bez posebne artikulacije. Imaju kamene prozore, u prvom katu naglašene nadstrešnicama, a javljat će se portali i balkoni jednostavnog oblikovanja. Unutrašnja organizacija tih kuća, samo prema njihovoj funkciji, može se donekle usporediti s primjerima reprezentativne izgradnje, pri čemu su prizemlja rezervirana za trgovinu, a gornje etaže za stanovanje.*“³³ Budući da je riječ o višekatnicama, zgrada je bila podijeljena na dva do tri kata, u prizemlju su često bile smještene trgovine, a ostali

³¹ PUHMAJER, PETAR; JURIŠIĆ MAJER KRASANKA (bilj. 8) 130.

³² PUHMAJER, PETAR; JURIŠIĆ MAJER KRASANKA (bilj. 8) 131.

³³ PUHMAJER, PETAR; JURIŠIĆ MAJER KRASANKA (bilj. 8) 141.

katovi bili su namijenjeni stanovanju. Prvi kat bio je još poznatiji i kao *piano nobile*³⁴ na kojemu je bio smješten prostor dnevnog boravka, a ponekada su se na tome katu nalazile i spavaonice. Ono što je bitno istaknuti je činjenica kako je *piano nobile* ujedno bio i najreprezentativniji kat stambenog objekta. Na drugome katu često su bile smještene spavaonice, ali postojala je iznimka u slučaju da je na tome katu bila smještena posluga.³⁵ Ova podjela palače bila je prisutna još od razdoblja renesanse. Takva podjela često se mogla susresti u gradnji firentinskih palača. One su se također sastojale od prizemlja gdje su bile smještene trgovine, zatim *piano nobilea* gdje su bile spavaonice najčešće hijerarhijskih važnih članova obitelji, zatim drugi kat na kojemu su najčešće bila smještena djeca, te na kraju treći kat koji se nalazio u potkrovlju i koji je imao najlošije uvijete stanovanja, a tamo je najčešće bila smještena posluga.³⁶ Vratimo se natrag na odlike riječkih palača. Ono što još možemo uočiti kao zajedničku značajku je položaj stubišta na začelnom dijelu zgrade koje je ujedno i dalje bilo unutar perimetralnih zidova objekta zbog čega nije bilo potrebne za dodatnom dogradnjom ili rizalitom.³⁷ Što se tiče samih prostorija unutar zgrade, one po etažama mogu biti raspoređene na više načina, ali najčešće su bile raspoređene tako što su prostorije na prvom katu bile koncentrirane oko glavnog središnjeg salona, što se u neku ruku može pridodati želji za simetričnošću i harmonijom. S druge strane situacija na gornjim katovima bila je nešto drugačija s obzirom da su se tamo nalazili izrazito tanki pregradni zidovi koji su se u bilo kojem trenutku mogli uklanjati i ponovno postavljati ukoliko je za time bilo potrebe, ponajviše iz razloga što se u kasnijem razdoblju ti prostori koriste za najam, pa vrlo često iziskuju mnogobrojne adaptacije.³⁸

³⁴ U prijevodu znači kat za patricije, u arhitekturi se pojam odnosi na prvi kat palače na kojemu su najčešće bile smještene prostorije od izrazite važnosti (Vidi na: <https://www.britannica.com/technology/piano-nobile> , posjećeno 27. srpnja 2021.)

³⁵ PUHMAJER, PETAR; JURIŠIĆ MAJER KRASANKA (bilj. 8) 141.

³⁶ MURRAY PETER, *The architecture of Italian Renaissance*, Schocken Books, New York, 1986., str. 65 – 66.

³⁷ U arhitekturi je to istaknuti dio pročelja koji u cijeloj visini izbija iz zidne mase (Vidi na: <https://proleksis.lzmk.hr/44075/> , posjećeno 30. srpnja 2021.)

³⁸ PUHMAJER, PETAR; JURIŠIĆ MAJER KRASANKA (bilj. 8) 141.

4.2 PALAČE

Jedni od najrasprostranjenijih objekata profane arhitekture u Rijeci bile su palače. Svakako treba naglasiti kako nisu svi stanovnici imali mogućnost priuštiti si stanovanje u takvim objektima. Riječke palače trebale su biti reprezentativne i odražavati status i moć njezinih vlasnika.³⁹ Važno je spomenuti kako vlasnici palača nisu bili plemići kao što je to bio slučaj u prijašnjim razdobljima. Na riječkom području tijekom 18. stoljeća gradnju palača su ponajviše financirali trgovci i industrijalci koji su ujedno imali i vrlo veliki utjecaj na cjelokupni društveni život grada. Mnogi od takvih uglednih građana vrlo često obavljali su i poslove u gradskoj vlasti, a samim time došlo je do preplitanja privatnog i javnog interesa što je rezultiralo mnogobrojnim projektima koji su poboljšali infrastrukturu i unaprijedili aspekt urbanog stanovanja.⁴⁰

U nastavku će biti prikazana dva najreprezentativnija primjera riječke rezidencijalne barokne arhitekture koji se u suštini čine sličnima, ali istovremeno su i različiti, kako zbog položaja tako i zbog popratnih sadržaja koje su posjedovale.

4.2.1 PALAČA ADAMIĆ

Jedna od najpoznatijih i izrazito reprezentativnih primjera barokne profane arhitekture svakako je palača Adamić. Palaču je dao izgraditi Simeon Adamich koji je bio poznati riječki trgovac duhanom i veleposjednik. O njemu su kružile priče kako se obogatio još prije svojeg dolaska u Rijeku 1785. te o tome kako se njegovo bogatstvo moglo mjeriti po tome što je posjedovao kuću u Starome gradu i vinograd na Brajdi.⁴¹ Godina početka izgradnje palače nije bila jasno određena i u mnogim izvorima su se mogle pronaći različite godine početka radova na plači. Tako prema Kobleru za godinu početka radova uzima se 1785., vrlo vjerojatno iz razloga što tada Simeon Adamich dolazi u Rijeku i vrlo je lako moguće da je htio izgraditi rezidenciju za svoju obitelj te kako bi pokazao svoju financijsku moć.⁴² Projektantom izgradnje po oblikovnim obilježjima smatra se Anton Gnamb čije ime nam je već poznato iz prijašnjeg poglavlja s obzirom da je bio vodeći urbanist i arhitekt Rijeke 18. stoljeća. Izrazito je važno naglasiti kako je 1880. plača nadograđena, a njena unutrašnjost je izmijenjena, međutim njezina izvorna prostorna organizacija može se iščitati iz samih projekata nadogradnje gdje su jasno vidljivi postojeći zidovi i njihovi

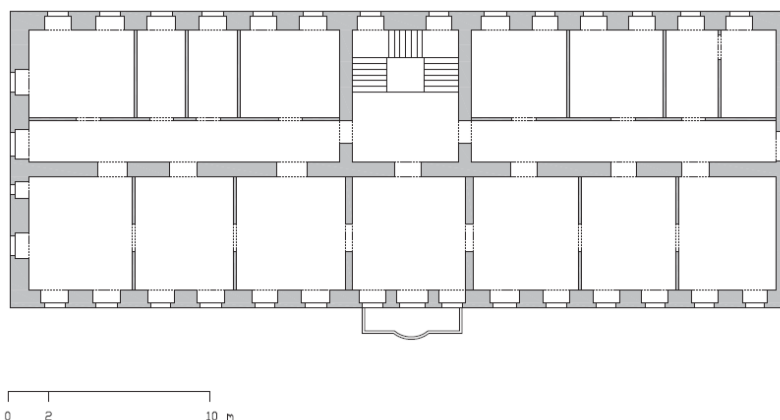
³⁹ PUHMAJER, PETAR; JURIŠIĆ MAJER KRASANKA (bilj. 8) 141.

⁴⁰ PUHMAJER, PETAR; JURIŠIĆ MAJER KRASANKA (bilj. 8) 142.

⁴¹ MATEJČIĆ RADMILA (bilj. 5) 164 – 165.

⁴² KOBLER GIOVANNI (bilj. 18) 142.

novi planovi pregradnje i rušenja. Taj plan nam prikazuje i sam tlocrt zgrade kojeg možemo iščitati kao vrlo pravilan i simetričan, kao što je to bio slučaj brojnih palača.

Slika 1.

Unutrašnjost je bila raspoređena tako što su se u prizemlju smjestile velike prostorije čija je funkcija bila izrazito gospodarska što je vidljivo nasljeđe i u današnje doba.⁴³ Prostri namijenjeni za trgovine i danas imaju istu funkciju tako da niz zgrada na području Fiumare i danas ima smještene trgovine ili pak ugostiteljske objekte u prizemljima nekadašnjih palača. Na drugi kat zgrade dolazilo se stubištem koje se protezalo od velikog glavnog ulaza sve do podesta⁴⁴ s kojeg se zatim ulazilo u veliku dvoranu u koju je svjetlost prodirala kroz tri prozora koji su gledali na luku (današnju Fiumaru i Mrtvi kanal). Uspoređujući tlocrt i raspored prostorija koje povezuju bočni hodnici, Puhmajer i Jurišić Majer dolaze do zaključka kako je vrlo vjerojatan uzor preuzet s palače Povlaštene kompanije u Rijeci⁴⁵ s obzirom na sličnost formiranja prostora prvog i djelomično drugog kata.⁴⁶ Govoreći o pročelju palače Adamić ono je izvorno imalo samo jedan kat i bilo je rastvoreno s petnaest prozorskih otvora koji su bili poredani u parove koje su odvajali toskanski pilastri. Niz prozora na katu imali su segmentne nadstrešnice čiji je kontinuitet polukruga prekinut s dvije trokutne nadstrešnice koje su se smjestile iznad dva prozora koji flankiraju balkonska vrata. Iznad balkonskih vrata može se uočiti polukružna nadstrešnica koja je na mjestu

⁴³ PUHMAJER, PETAR; JURIŠIĆ MAJER KRASANKA (bilj. 8) 137.

⁴⁴ Na izmjeni krakova stubišta proširen, ponekad uređen prostor za počivanje i okretanje; odmorište (Hrvatski jezični portal https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=eVxIWxQ%253D posjećeno 1. kolovoza 2021.)

⁴⁵ Poblježi vidi PUHMAJER PETAR, Arhitektura Tršćansko-riječke privilegirane kompanije 1750.-1828. // Doba modernizacije : 1780. - 1830. : more, Rijeka, Srednja Europa / Dubrović, Ervin (ur.), Rijeka, Muzej grada Rijeke, 2006. 28. – 43.

⁴⁶ PUHMAJER, PETAR; JURIŠIĆ MAJER KRASANKA (bilj. 8) 137.

zaglavnog kamena imala figuru u obliku ženske glave iz koje se zatim spuštao uz bočne okvire vrata i blago padao profilirani vijenac. U prizemlju palače središnju os čini ulazni portal kojeg omeđuju pilastri čija je funkcija da pridržavaju balkon na prvome katu dok je čitava os bila naglašena visokim belvederom zaobljenog zabata u zoni krovišta.⁴⁷

Slika 2.

Što se tiče kamene plastike koja dekorira pročelje bitno je naglasiti važnost četrnaest kipića u obliku ljudskih glava. Naime nakon povratka iz zatvora 24. travnja 1787. Simeon Adamić odlučuje sagraditi obiteljsku kuću na najprometnijem dijelu Rijeke i njezino pročelje rastvoriti s četrnaest prozorskih otvora te u osi svakog od njih uz pločnik odlučuje postaviti stupiće na kojemu su bile isklesane glave četrnaest svjedoka. Ti kipići su predstavljali razne riječke građane, od kočijaša preko časnika pa sve do elegantnih plemića.⁴⁸ Stupići su izmješteni s izvornog mjesta kada se 1880. dogodila pregradnja palače kako bi u nju bila smještena gimnazija. Oni su tokom razdoblja često mijenjali svoje lokacije sve do svoje posljednje kada su smješteni u lapidarij Pomorskog i povijesnog muzeja hrvatskog primorja u Rijeci.⁴⁹

⁴⁷ PUHMAJER, PETAR; JURIŠIĆ MAJER KRASANKA (bilj. 8) 137 – 138.

⁴⁸ MATEJČIĆ RADMILA (bilj. 5) 165.

⁴⁹ MATEJČIĆ RADMILA (bilj. 5) 166.

Slika 3.

4.2.2 BAROKNA PALAČA GIOVANNIJA FELICEA DE GERLICZYJA

Preci Giovannijs Felicea de Gerliczyja potječu iz Bosne od kuda su u bijegu od Turaka emigrirali u Rijeku gdje je nakon nekoliko generacija rođen i Giovanni Felice. Stariji od dvojice braće Giovanni Felice svoje društveno djelovanje započeo je kao carski povjerenik Karla VI. još za vrijeme rata protiv Osmanlija. Godine 1741. bio je imenovan bakarskim kapetanom, a samo šest godina nakon vraća se u Rijeku gdje preuzima sudske dužnosti. Godina 1751. od izrazite je važnosti u karijeri Giovannijs Felicea jer je stupio na dužnost *consigliere maggiore*⁵⁰ koju je obavljao punih dvadeset pet godina.⁵¹

Položaj navedene kuće smješten je u današnju Ciottinu ulicu, a danas ju možemo razaznati po kućnom broju 14. Nažalost podaci o tome tko je bio arhitekt i kada je kuća točno sagrađena nisu poznati. Uspoređujući činjenice s postojećim informacijama moglo bi se zaključiti da je moguće kako je Feliceova palača izgrađena oko sredine 18. stoljeća. To datiranje se povezuje s činjenicom da se Giovanni Felice 1751. vraća u Rijeku te je lako moguće kako je tada predao zahtjev za izgradnju palače u tom periodu. Ono što dodatno podupire tezu o datiranju palače je informacija da je Feliceova palača vidljiva na planovima Rijeke već šezdesetih godina 18. stoljeća.⁵²

⁵⁰ Glavni vijećnik riječkog magistrata.

⁵¹ KOBLEK GIOVANNI (bilj. 18) 163 – 164.

⁵² PUHMAJER, PETAR; JURIŠIĆ MAJER KRASANKA, Barokna palača i vrt Giovannijs Felicea de Gerliczyja u Rijeci: prilog identifikaciji i valorizaciji, *Ars Adriatica* 7/2017., Zagreb, 2017., str. 240.

Što se tiče samog izgleda palače ona je imala dva kata i bila je podijeljena na tri krila od kojih je ono veće tj. glavno bilo vodoravno s ulicom u kojoj smještena dok su dva manja krila koja su bila okrenuta prema dvorištu sezala samo do razine prvog kata. Pročelje palače Puhmajer i Jurišić Majer opisuju: „*Pročelje palače bilo je simetrično i skladno koncipirano u duhu kasnog baroka. Troetažna ploha ima sedam prozorskih osi, od kojih je u sredini prizemlja ulazni portal s rustificiranim pilastrima i konzolama koje ujedno „pridrđavaju” balkon prvog kata. Bočno su ulazi u dućane, s karakterističnim segmentnim zaobljenjima na gornjem dijelu, svaki omeđen s dva kvadratna prozora.*“⁵³ Ono što je zanimljivo kod ovog pročelja su portali i balkon koji su se uspjeli sačuvati sve do današnjih dana kao jedini ostaci izvornog baroknog pročelja palače. Prozori na palači su bili raspoređeni tako što su oni na prvome katu bili većih dimenzija i pravokutnog oblika te su imali istaknute klupčice i trokutne nadstrešnice. S druge strane, prozori drugog kata bili su nešto manjeg formata i gotovo kvadratnog oblika, a iznad njih su se smjestile karakteristične segmentno zaobljene nadstrešnice čiju prisutnost smo vidjeli i kod palače Adamić te će biti prisutne i kod većine drugih baroknih palača u Rijeci. Pročelje palače zaključuje kontinuirani profilirani vijenac nad kojim je izdignuto krovnište na kojemu su smještene tri krovne kućice te jedan dimnjak. Dok s jedne strane palača posjeduje još uvijek neke izvorne elemente poput portala i lezena koje su dekorirale pročelje, s druge strane dogradnjom trećeg kata tijekom 19. stoljeća raspored palače nije sačuvan gotovo nikako u izvornom stanju.⁵⁴

⁵³ PUHMAJER, PETAR; JURIŠIĆ MAJER KRASANKA (bilj. 52) 241.

⁵⁴ PUHMAJER, PETAR; JURIŠIĆ MAJER KRASANKA (bilj. 52) 241.

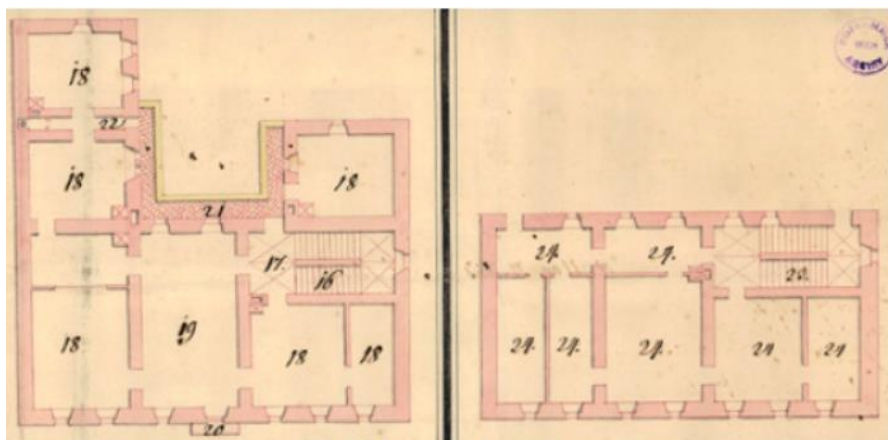

Slika 4.

Što se tiče rasporeda unutrašnjosti on nije bio u suštini simetričan kao što bi to moglo referirati pročelje. U prizemlju se nalazio maleni uski hodnik, na zapadnoj strani pak bile su smještene prostorije poput ostave, velikog podruma, te štale. S istočne strane ulaza uzdizalo se svođeno dvokrako stubište, a uz njega su bile smještene dvije sobe koje su se mogle po tlocrtu interpretirati kao sobe, ali s obzirom na njihov položaj i pristup s ulice njihova funkcija je vrlo vjerojatno bila trgovačkog karaktera kao što je to bio slučaj većine palača na tom području. Na sjeveroistoku bilo je dograđeno krilo u kojem je bila smještena kuhinja koju se moglo prepoznati po velikoj peći, a prostorija je imala pristup kako izvana tako i sa odmorišta stubišta. Daljnjim uspinjanjem na kat nailazimo na maleno predsoblje koje je zapravo bilo stubišni podest s kojeg se pristupalo prostorijama. Gledano ravno sa stubišta nalazila se ujedno i najveća prostorija palače čija je uloga bila ona blagovaonice i glavnog salona, a također je bila i najosvjetljenije prostorija je je bila okružena prozorima s južne i sjeverne strane, a posjedovala je čak i izlaz na balkon na južnoj strani. Pristup ostalim prostorijama tog kata bio je isključivo iz glavnog salona, a na samome kraju tog niza prostorija bio je smješten toalet.⁵⁵ Na drugome katu palače na tlocrtu su jasno bili naznačeni stubište te sedam soba od kojih se barem za dvije smatra kako su imale ulogu Feliceove kancelarije i arhiva. I ovdje se ponovno vraćamo na tipičan unutrašnji raspored riječkih palača 18. stoljeća

⁵⁵ PUHMAJER, PETAR; JURIŠIĆ MAJER KRASANKA (bilj. 52) 241 – 242.

gdje su niže etaže imale komercijalne funkcije dok su više etaže bile čisti dokaz rezidencijalne uloge, kako one za vlasnika tako i za poslugu.⁵⁶

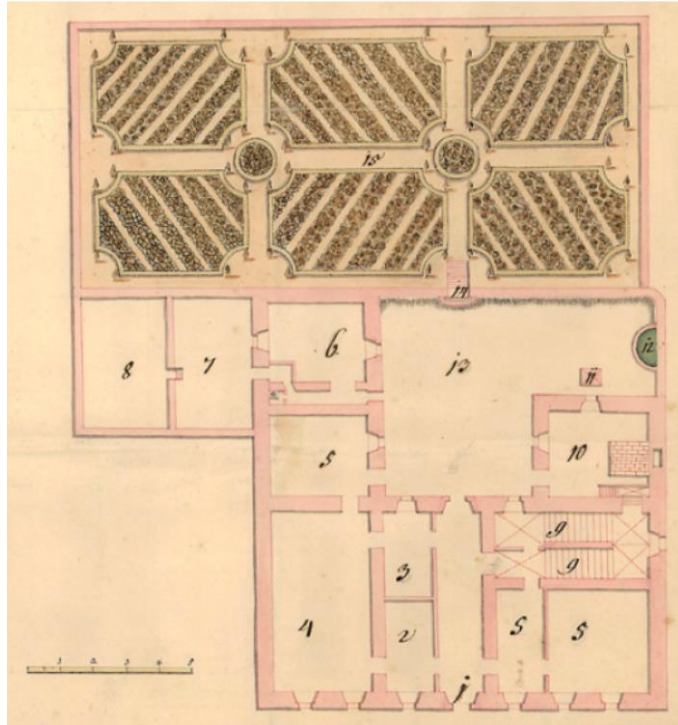
Slika 5.

Ono što ovu palaču čini posebno osobitom i drugačijom od prijašnjeg primjera palače Adamić je to što je posjedovala veliki vrt na dvorišnoj strani zgrade. Dvorište je bilo L oblika te je sadržavalo veliku kamenu fontanu, dok je vrt bio uređen na način da je bio pravokutnog oblika kojeg su dijelile staze na šest ploha čiji su spojevi sa stazama formirali ronделе⁵⁷ dok su zelene površine bile segmentno zasječene na rubovima što je davalo poseban vizualni efekt.⁵⁸ Ono što se može sa sigurnošću zaključiti je činjenica o izrazito velikoj financijskoj moći i važnoj građanskoj ulozi Giovannija Felicea u Rijeci, što se uvelike odrazilo na projekt njegove palače.

⁵⁶ PUHMAJER, PETAR; JURIŠIĆ MAJER KRASANKA (bilj. 52) 242.

⁵⁷Ròndela (rondèla) ž, cvjetni nasad kružna oblika; rondo, rundela. Vidi na: https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=dlhkWhc%253D, posjećeno 8. kolovoza 2021.

⁵⁸ PUHMAJER, PETAR; JURIŠIĆ MAJER KRASANKA (bilj. 52) 243.

Slika 6.

4.3 INDUSTRIJSKI KOMPLEKS

Razvojem trgovinskih veza i porastom važnosti riječke luke jedini logični slijed događaja bio je procvat industrije. Dio tog velikog industrijskog kompleksa činili su Rafinerija šećera, Upravna zgrada, tj. Palača šećera (danas poznatija kao i Muzej grada Rijeke) i lazareti koji su je okruživali, a među njima najistaknutiji onaj svetog Karla.⁵⁹

Budući da je tema Palače šećera i cjelokupnog industrijskog kompleksa detaljno obrađena u brojnim završnim radovima⁶⁰ te knjigama i monografijama⁶¹ u ovome radu dotaknuti ćemo se samo najvažnijih značajki kompleksa.

4.3.1 RAFINERIJA I PALAČA ŠEĆERA

Godina 1750. bila je ključna za riječku industriju jer je donesena odluka o osnivanju trgovačke tvrtke Urban Arnoldt i partneri sa sjedištem u Trstu. Zadaća tvrtke bila je izgradnja rafinerije šećera. Tako uz financijsku pomoć nizozemskih partnera u Rijeci je izgrađena rafinerija šećera, te je preseljen i važni upravni odbor tvrtke. Tim činom Rijeka postaje glavno industrijsko središte Carstva, a ta privilegija ujedno grad stavlja u položaj velike financijske moći, možda čak najveće koje je grad ikada imao. Tvornica je zapošljavala više od 700 radnika i godišnje je proizvodila 20 do 30 tisuća kvintala⁶² rafiniranog šećera.⁶³

Položaj rafinerije bio je od izrazite važnosti za njezino djelovanje. Zgrada je bila smještena na zapadnom dijelu Rijeke točno uz mjesto gdje su mogli pristajati jedrenjaci. Tako je taj položaj jednako išao u korist kako plovilima koja su pristizala u luku tik uz ulaz u rafineriju tako i zaposlenicima u istoj koji su lako s pristaništa mogli unositi robu u rafineriju. Položaj nije bila jedina prednost tvornice, unutar kompleksa postojao je zaista neobično veliki broj vodoskoka koji su bili idealno rješenje za dotok vode potrebne za proizvodnju šećera. Rafinerija je bila u pogonu sve do 1828. nakon čega nažalost zatvara svoja vrata.⁶⁴

⁵⁹ NADILO BRANKO; REGAN KREŠIMIR, Začeci hrvatske industrijske baštine, Građevinar br. 4/2015, 395. – 397.

⁶⁰ Vidi više ŽARKOVIĆ ANA, Profana arhitektura u Rijeci 17. i 18. stoljeća, Rijeka, 2015., 18.

⁶¹ Vidi više PUHMAJER, PETAR; JURIŠIĆ MAJER KRASANKA, Palača šećerane u Rijeci : konzervatorska i povijesna istraživanja, Hrvatski restauratorski zavod, Rijeka, 2008.

⁶² Kvintal (lat. *quintale*)- uteg od sto jedinica(centa), stara mjerna jedinica mase (Hrvatska enciklopedija <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=11206> posjećeno 8. kolovoza 2021.)

⁶³ STELLI GIOVANNI (bilj. 9) 131.

⁶⁴ ĐEKIĆ VELID, Volite li Rijeku?, V.B.Z., Rijeka, 2006., 149. – 151.

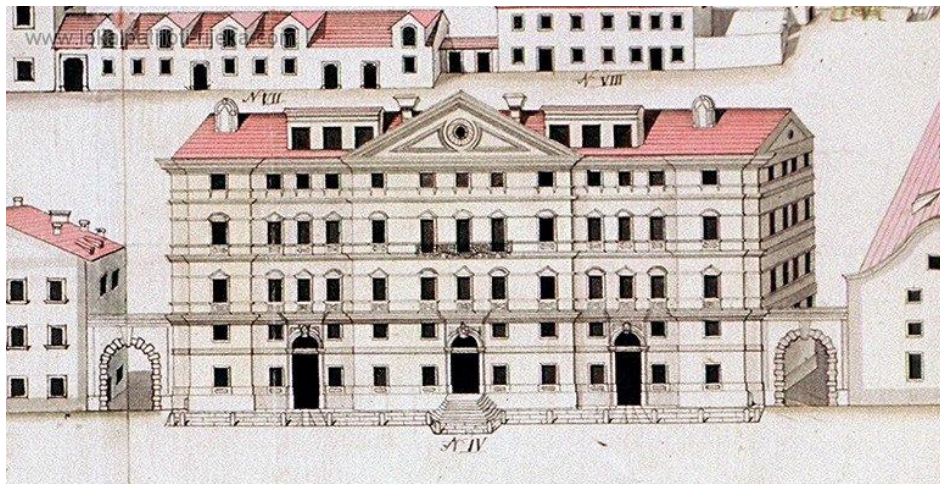
Kompanija je doživjela veliki gospodarski polet, ali to je nije poštedjelo velike tragedije, požara u kojemu je nastradalo dotadašnje sjedište tvornice. Taj je nemili događaj potaknuo njezinog upravitelja, Nizozemca Petera de Vierendeelsa na obnovu i pregradnju stare zgrade. Kasnijim istraživanjima bilo je zaključeno kako se sama tlocrtna shema zgrade nije znatno mijenjala, ali je zato najveći preoblikovni zahvat doživjelo glavno stubište. Obnova je trajala do 1786. o čemu svjedoči i ploča postavljena na stubištu. Što se tiče samih graditelja šećerane oni nisu u potpunosti još odgonetnuti, međutim neki arhivski podaci nas navode da prvotnu gradnju pripišemo Francescu Saveriu de Bonomu(1724?-1775.?) koji je ujedno bio i inženjer iz građevinske uprave tršćanskog namjesništva. Kada govorimo o obnovi nakon požara, uz nju se vezuje ime ljubljanskog arhitekta Andree Meninija.⁶⁵ Najimpozantnija riječka građevina sagrađena je u razdoblju jozefinskog baroka, a to se najbolje može iščitati u zatvorenoj kompoziciji i pročelju koje odiše strogom jednostavnošću. Zgrada se sastojala od jednog krila izrazito velikih dimenzija, te je bila podijeljena na više katova. Kao vrhunski primjer baroknog klasicizma, palača je posjedovala reprezentativno pročelje, a iznad visokog prizemlja gdje su bila smještena skladišta i polukata nalazila su se još tri kata i potkrovlje. U prostoru zgrade koja se protezala na nešto više od 7000 metara kvadratnih bile su smještene 153 prostorije.⁶⁶ Na pročelju možemo primijetiti izmjenično nizanje trokutnih i segmentnih nadstrešnica prozora prva dva kata koji prekidaju monotoniju i daju dinamiku strogom pročelju. Vijenac oko strmog krova te timpan koji se smjestio na čelu zgrade dokaz su značajki neostila 18. stoljeća. međutim na pročelju se može uočiti i jedna nepravilnost, a to red umetnutih malenih prozora koji su postavljeni između prvog kata i prizemlja zbog potrebe da se stvore skladišta u koja će prodirati puno svjetlosti, zbog toga otvori vrata sežu sve do ispod kordonskog⁶⁷ vijenca. Ono što još možemo primijetiti na pročelju su tri figure u obliku ljudskih glava koje su smještene na vrhu segmentne nadstrešnice sva tri ulazna portala.⁶⁸

⁶⁵ PUHMAJER, PETAR; JURIŠIĆ MAJER KRASANKA (bilj.61) 39.

⁶⁶ PUHMAJER, PETAR; JURIŠIĆ MAJER KRASANKA (bilj.61) 17.

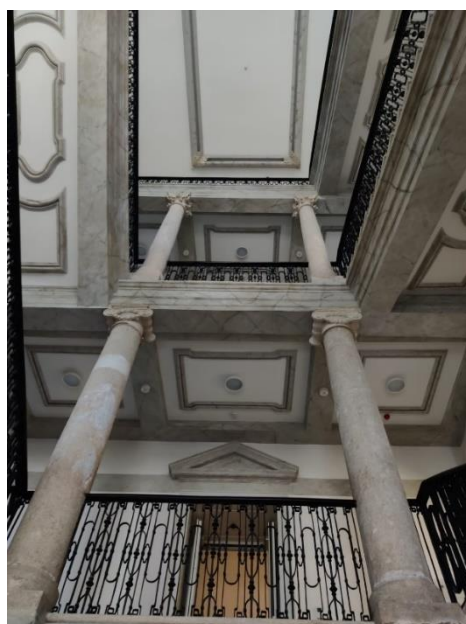
⁶⁷ Kordonski vijenac može služiti oborinskoj zaštiti vrha skošenja, pogotovo ondje gdje je to skošenje zidano odvojeno od vertikalnoga korpusa. Kao element artikulacije pročelja vijenac može naznačivati razinu poda, a redovito djeluje vizualno kao povezni, pojačani element cijeloga tijela utvrde.

⁶⁸ MATEJČIĆ RADMILA (bilj. 5) 148.

Slika 7.

Unutrašnje stubište zgrade je još jedan dokaz njezine impozantnosti s obzirom da se na ovako monumentalno stubište nije moglo naići niti u jednoj baroknoj zgradi na području Rijeke i Hrvatskog primorja. Stubište je smješteno u sredini zgrade, a nose ga stupovi na kojima se od baze prema glavi izmjenjuju jonski i korintski kapiteli. Stupovi koji su bijele boje daju kontrast željeznoj ogradi koja ih međusobno povezuje. Cjelokupni plasticitet je dodatno naglašen jednostavnim štukaturama na stropu koji se zatim gotovo neprimjetno spaja s klasicističkim frontonima iznad vrata prostorija.

Slika 8.

Što se tiče prostorija ona najreprezentativnija svakako je bila Svečani salon na drugome katu palače koji je imao ulogu *piano nobilea*, tamo su najbolje do izražaja došli spoj baroknog plasticiteta, okomite i vodoravne raščlambe te raskošne dekoracije.⁶⁹ Arhitektura pročelja vidljivo je prenesena i na unutrašnjost Svečanog salona.

Jedan od najreprezentativnijih dijelova palače koje svakako treba istaknuti je svečana dvorana koja je bila smještena na drugom katu građevine, a njezina funkcija je vrlo vjerojatno bila u službi održavanja domjenaka, primanja gostiju, a možda čak i balove. Ono po čemu je ova prostorija posebna jest što je njezin dekorativni program izveden u štuko dekoraciji, tj. u smjesi gipsa i mramorne prašine koji su bili pomiješani s vapnom i vodom. Dvorana je bila pravokutnog oblika te raščlanjena korintskim pilastrima koji su na sebi nosili vijenac i svod podijeljen na četiri dijela. Na svodu opažamo medaljone sa scenama iz vojne i carske povijesti antičkog Rima. Same medaljone omeđuju prikazi ratničkih trofeja kao što su oklopi, oružje, stjegovi i sl. Cjelokupni dekor odiše odlikama kasnobaroknim ili jozefinskim stilom koji je bio tipičan za vrijeme vladavine cara Josipa II. Habsburga, a koji se temeljio ponajviše na revitalizaciji antičkih uzora. Temeljem stilske analize i istraživanja koje u svojem članku iznosi, Damir Tulić smatra kako se ukrasi dvorane mogu povezati s braćom Clementeom (Montagnola, 1758. – ?) i Giacomom (Montagnola, 1763. – ?) Somazzijem koji dolaze iz kantona Ticino u Švicarskoj.⁷⁰

⁶⁹ MATEJČIĆ RADMILA (bilj. 5) 148 – 149.

⁷⁰ Dostupno na <http://donart.uniri.hr/intervju-s-damirom-tulicem/> i https://www.novilist.hr/ostalo/kultura/stukature-u-palaci-secera-primjer-kasnobaroknog-klasicizma-u-hrvatskoj/?meta_refresh=true

Slika 9.

Zadnji izrazito monumentalni element palače Šećera svakako su zidni oslici nepoznatog autora iz 1784. Slike plijene pozornost predivnim kako scenografskim prikazima tako i iluzionističkim pejzažima.⁷¹

Slika 10.

4.3.2 LAZARET SVETOG KARLA

Lazareti⁷² su bili od izrazite važnosti za luke pa tako i za Rijeku s obzirom da je ona još 1719. proglašena slobodnom lukom. Ta povlastica za sobom je donijela potrebu za izgradnju lazareta kako bi se spriječilo širenje potencijalnih zaraza koje su harale u tom razdoblju.⁷³ Tako je jedan od prvih riječkih javnih građevina upravo bio Lazaret Svetog Karla, a njegova gradnja bila je sam početak rođenja riječke industrijske baštine. Glavni arhitekt smatra se Riječanin Antonio de Verneda, on je bio sin aragonskog plemića don Felicea de Verneda koji je stigao na područje Austrije nakon što je Karlo VI. postao novim carem.⁷⁴

U vanjskom izgled lazareta jasno je vidljivo Antonijevo srednjoeuropsko školovanje s obzirom da je te iste utjecaje prenio na riječku arhitekturu. Tako primjenjuje otmjene linije, razvučeni zabat

⁷¹ Đekić, V., *op.cit.*, str. 150.

⁷² Lazaret - tal. *lazzaretto*, prema imenu venecijanskoga otoka Santa Maria di Nazarèth, po istoimenom samostanu na otoku, mjestu prvih karantena, te povezivanjem s imenom sv. Lazara, zaštitnika okuženih, najstarija bolnica za izolaciju oboljelih od gube i kuge. Lazareti su se osnivali u lukama radi provođenja karantenskih mjera. (Hrvatska enciklopedija <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=35692>, posjećeno 10. kolovoza 2021.)

⁷³ STELLI GIOVANNI (bilj. 9) 115.-116.

⁷⁴ BRADANOVIĆ MARIJAN, *Il lazzaretto fiumano di S. Carlo Borromeo*, Rijeka, 1999., 125. – 126.

na pročelju te slomljenu volutu na portalu. Utjecaji Antonijevog stila najbolje su vidljivi upravo na ulaznome portalu koji je smješten između glavne zgrade i kuće gvardijana (danas je to prostor između zubarskih ambulanti i zgrade vatrogasaca). Portal je shvaćen kao luk koji je bio složen tako što su se izmjenjivali uvučeni i izbočeni kvadri, tim postupkom postigao se efekt dinamike, a konkavno uvučeni kvadri i obrub portala davali su iluziju plitkog žlijeba. Nad ulaznim lukom je smješten zaključak koji se sa obje strane blago spušta te se na samom kraju zavija u dvije volute. U sredini zaključka bila je smještena ploča s natpisom iz kojeg saznajemo da je kamen temeljac za gradnju objekta postavljen 1722. Kompleks je bio dovršen tri godine kasnije, 1725. čime je predstavljao jedan od najsuvremenijih pomorskih zdravstvenih objekata hrvatskog Jadrana. Njegova vrata su se zatvorila za vrijeme Francuza 1812.godine.⁷⁵ Ono što je neporecivo je činjenica da je arhitekt na područje jadranske obale donio sasvim novi likovni govor koji se prvo odrazio na arhitekturu upravo riječkog lazareta. Tim činom je započela gradnja jednog autonomnog baroknog kompleksa koji je bio prostorno neovisan zbog činjenice da je bio dosta udaljen od centra grada, a s druge strane taj isti kompleks je uz izravno posredovanje carskog dvora uvelike utjecao na urbanističku fizionomiju zapadnog dijela Rijeke.⁷⁶

Slika 11.

⁷⁵ MATEJČIĆ RADMILA (bilj. 5) 144 – 145.

⁷⁶ MATEJČIĆ RADMILA (bilj. 5) 147.

4.4 KAZALIŠTA

Kroz povijest, a ponajviše u razdoblju baroka, arhitektura kazališta proizlazila je iz zahtjeva koje su postavljale predstave, ali također ne smijemo zaboraviti ni posljedice društva i društvenih odnosa koje su uvelike doprinijele samom stilskom značaju kazališta. Kazalište je bilo mjesto susreta svih socijalnih staleža, ali je imalo i funkciju promidžbe ranih ideoloških, religijskih ili pak moralnih poduka.⁷⁷ U Rijeci je poznato da još od srednjeg vijeka kontinuirano postoji kazališni spektakl zajedno sa zgradama i prostorima u kojima se on odvija. Iako ostataka renesansnog kazališta nažalost nema, razdoblje baroka bilo je izrazito plodno za riječka kazališta koja se pojavljuju u obliku zgrada raznih tipologija. Uz isusovačko kazalište postojalo je i pučko kazalište koje je bilo smješteno u sklopu zgrade na trgu sv. Tri kralja u Starom gradu. Prvo riječko kazalište koje se nalazilo izvan gradskih zidina, točnije na području Dolca, nastalo je u 17. stoljeću bilo je jednostavne drvene konstrukcije i bez mnogo dekorativnih odlika.⁷⁸

4.4.1 KAZALIŠTE BONO-GERLICZI

Ono što znamo o kazalištu Bono-Gerliczi je sljedeće. Giuseppe Bono bio je talijanski doseljenik koji je 1764. podnio zamolbu riječkom Namjesništvu za izgradnju vlastitog kazališta. Već godinu dana nakon što mu je Namjesništvo odobrilo zamolbu, Bonova kazališna zgrada je bila izgrađena. Kazalište je po dogovoru s Namjesništvom bilo smješteno izvan gradskih zidina, točnije ispred zapadnih gradskih vrata koja su bila poznatija pod nazivom Augustinska vrata. Nekoliko godina kasnije, točnije 1770., Bono prodaje kazalište koje prelazi u ruke Giuseppea de Gerliczija koji zatim tu istu zgradu daje u najam Općini, pritom zadržavajući dvije lože u prvom redu.⁷⁹

Govoreći o lokaciji kazališta ona nije bila točno određena od strane prijašnjih istraživača no Palinić iznosi kako se taj podatak može iščitati iz više izvora. Budući da je Giovanni Kobler spomenuo kako se na tome prostoru krajem 19. stoljeća smjestio hotel, a jedini na području koje je povezano s ulicom Municipio bio je onaj koji nam je danas poznat kao hotel Bonavia. Tako se može zaključiti kako je Bonovo kazalište bilo smješteno na mjestu istočnoga krila današnje zgrade Sveučilišne knjižnice i sada već bivšeg Muzeja moderne i suvremene umjetnosti.⁸⁰

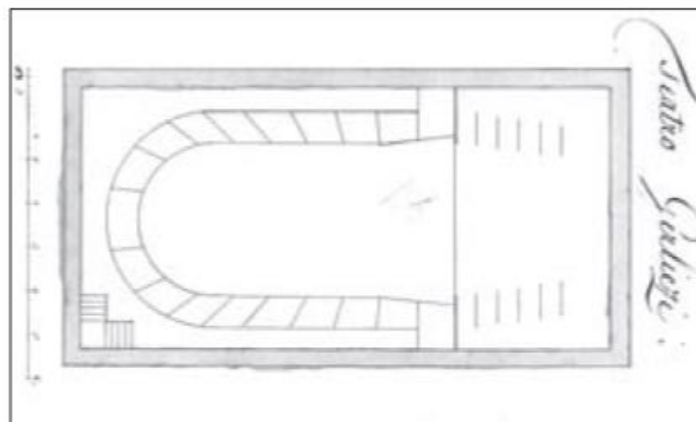
⁷⁷ PAVLIĆ COTTIERO ADA, Arhitektura baroknog kazališta u Hrvatskoj, *Prostor*, 3 (1(09)), 1995., 142. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/24129>, posjećeno 12. kolovoza 2021.

⁷⁸ PALINIĆ NANA, Projekti kazališta Bono-Gerliczi i Teatro Nobile – najstariji nacrti kazališnih zgrada u Rijeci., *Prostor*, 17 (1(37)), 2009., str. 54 dostupno na <https://hrcak.srce.hr/38069>, posjećeno 12. kolovoza 2021.

⁷⁹ PALINIĆ NANA (bilj. 78) 55.

⁸⁰ PALINIĆ NANA (bilj. 78) 55.

O izgledu tog kazališta najviše možemo saznati kod Vezzolija koji ga opisuje ovako: „Kazalište za 300 gledalaca podignuto je u današnjoj ulici XXX Oktobra, gdje je prije pedesetak godina bio Hotel od Zvijezde. Bono je, nakon rušenja triju kuća, izgradio kazalište dugo 15 talijanskih sežnjeva, široko 7,5, pročelje prema sjeveru bilo je dugo 16 i visoko 6 sežnjeva, ono prema Kraljevskoj ulici (danas Korzo Vittorio Emanuele III) bilo je dugo 14 sežnjeva. Zidarski radovi stajali su 3727 fiorina, stolarski 2737 fiorina, soboslikarsko-dekoraterski 1377 fiorina, ukupno 7841 fiorin, ne računajući rušenje triju kuća. Postojalo je 37 loža za publiku i jedna za Namjesnika.“⁸¹ Sudeći po nekim postojećim nacrtima možemo zaključiti kako je zgrada kazališta imala pravilan pravokutni tlocrt. Što se tiče unutrašnjeg rasporeda vrlo je moguće da zgrada bila dvokatnica te da se na svakoj etaži nalazilo po devetnaest loža pa bi tako ukupno bilo trideset osam loža od čega je jedna, ona središnja služila kao ulaz u parter. Uz ove etaže također su se nalazili i drugi prostori poput onih u prizemlju. Tamo su bili smješteni ulaz, blagajne, pomoćne prostorije te one za osoblje i upravu. Kazalište je imalo pristup s dva ulaza od čega je jedan bio za publiku, a drugi za izvođače. Također u sklopu kazališta nalazila se i igračnica koja je bila tipična stavka tog razdoblja.⁸²

Slika 12.

4.4.2 NEREALIZIRANI PROJEKT - TEATRO NOBILE

Za razliku od drugih javnih građevina na području Rijeke ovo kazalište posebno po tome što se njegov projekt nikada nije realizirao. Nana Palinić iznosi kako je nacрте tog kazališta pronašla među drugima dok je proučavala one za Adamićevo kazalište. Daljnjim istraživanjem Palinić

⁸¹ VIEZZOLI GIUSEPPE, Contributi alla Storia di Fiume nel Settecento, „Fiume – Rivista”, Rijeka, 1936., 146.

⁸² PALINIĆ NANA (bilj. 78) 56 – 57.

pronalazi zapise iz kojih saznajemo kako se ugledni posjednik Francesco Thiepolo 7.siječnja 1783. obratio Gradskom vijeću sa zahtjevom za izgradnju jednog „Teatra Nobile“, koji je bio opisan u osam točaka. Od tuda je proizašlo ime nerealiziranog projekta.⁸³ Thiepolo u svojoj zamolbi iznosi kako traži besplatno zemljište u susjedstvu kuće Battiani, te se obvezuje izgraditi kazalište u dvije godine. Gradsko vijeće je odluku o gradnji razmatrala čak tri različita datuma kroz cijelu 1873., a to su bili 11.veljače, 28.studenog i 11.prosinca. Uz sve to dodatno su tražili na uvid ugovore vlasnika već postojećeg kazališta Bono- Gerliczi, kao i mišljenje Gubernija. Na kraju je konačno donesena odluka o tome kako će se gradnja kazališta predati u ruke arhitekta Uldarica Mora koji je bio zaslužan za projekt gradnje kazališta u Goriziji. Tako Moro predaje nacrt i razradu novog kazališta 29. svibnja 1874.⁸⁴

O točnoj lokaciji kazališta ne zna se gotovo ništa, međutim Palinić u svome radu detaljnije iznosi mogući smještaj Teatra Nobile.⁸⁵

Izgled kazališta možemo iščitati jedino iz postojećih nacрта, međutim na njima nije vidljivo kakvo moguće arhitektonsko rješenje je bilo izvedeno na pročelju i vanjskom dijelu zgrade. Podatak o tome da ovaj nacrt možemo usporediti s postojećim Teatro Balbijem nam uvelike pomaže u riješenu misterija njegovog izgleda s obzirom da su tlocrti za oba bili dosta slični. Palinić o njihovoj sličnosti iznosi sljedeće: „*Kod obaju kazališta ulazni je prostor podijeljen na tri dijela, stube za lože na istome su mjestu, proscenij je znatno izbačen u prostor auditorija. Na osnovi toga može se zaključiti kako je ovo kazalište bilo predložak za riječko.*“⁸⁶ S druge strane između dva kazališta postoje i neke razlike poput onog da je oblik auditorija u riječkom kazalištu pravilnije, imalo je dvostruku poveznicu pozornice s hodnikom loža, a lože koje su bile manjih dimenzija, ali puno komfornije nego u Balbiju. Nažalost nije poznat podatak o tome koliko je etaža trebao imati Teatro Nobile, no ono što znamo je da je građevina bila podijeljena u tri dijela: ulazni, pozornica i gledalište. Iz središnje postavljenog ulaznog vestibula ulazilo se u simetrične dvije bočne prostorije koje su imale čak i posebne ulaze izvana. Dva jednokraka stubišta su iz tog vestibula vodila na polukat. Gledalište je bilo oblika elipse i podijeljeno u osamnaest loža. Između loža i zidova pročelja nalazili su se pristupni hodnici koji su se račvali u dva kraka koja su vrlo vjerojatno

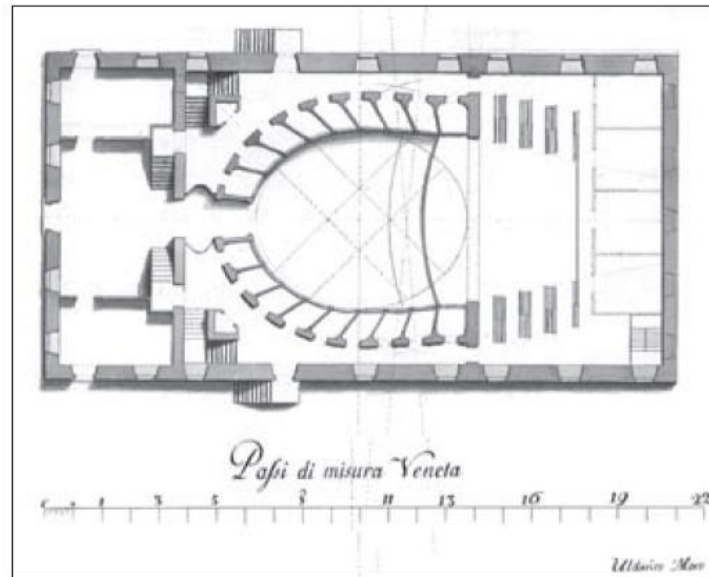
⁸³ PALINIĆ NANA (bilj. 78) 58.

⁸⁴ PALINIĆ NANA (bilj. 78) 58 – 59.

⁸⁵ PALINIĆ NANA (bilj. 78) 59 – 61.

⁸⁶ PALINIĆ NANA (bilj. 78) 58.

vodila na gornju etažu. Uz ova stubišta smjestile su se još dvije manje trapezne prostorije.⁸⁷ U desnom dijelu bila je smještena pozornica, uz nju otvor portala, proscenij koji je bio lučno istaknut prema gledalištu. Jedini dio pročelja čiji izgled možemo otprilike odrediti je ulazno pročelje koje ima pet ucrtanih otvora vrlo vjerojatno se radi o središnjim vratim i dva bočna prozora. Što se tiče bočnih pročelja ona su simetrična, a na njima je još označeno devet otvora zasigurno se radilo o dvoje vrata i sedam prozora.⁸⁸

Slika 13.

Na kraju jedan od razloga zbog kojeg ovaj projekt vrlo vjerojatno nije realiziran je činjenica da je Giuseppe de Gerliczi osjećajući da će njegovo kazalište biti ugroženo to isto kazalište želio prodati Općini, međutim nije naišao na pozitivan odgovor pa je uz izmjenu prostor dao Općini u zakup 1874. Iz toga možemo zaključiti kako zbog toga Općina nije vidjela potrebu za gradnjom i financiranjem još jednog kazališta.⁸⁹

⁸⁷ PALINIĆ NANA (bilj. 78) 58 – 60.

⁸⁸ PALINIĆ NANA (bilj. 78) 58.

⁸⁹ PALINIĆ NANA (bilj. 78) 59.

4.5 OSTALO

4.5.1 GRADSKA VIJEĆNICA

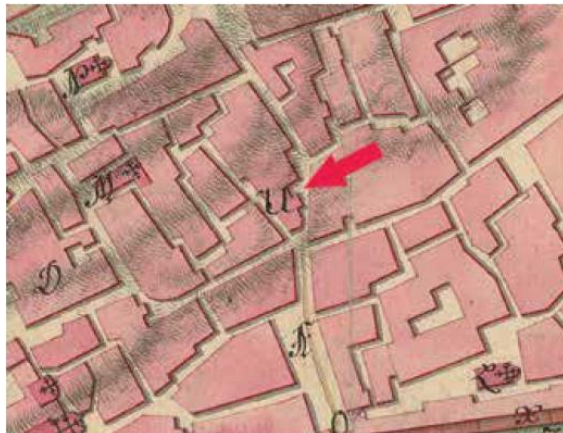
Zgrada Gradske vijećnice nije bila produkt gradnje 18. stoljeća iz razloga što se njezino postojanje datira još u 16. stoljeće. Riječ je o stambenoj kući iz 15. ili 16. stoljeća koju je kapetan Baldassare de Dur odlučio 1532. darovati za gradsku vijećnicu. Tijekom narednih stoljeća vijećnica je mijenjala svoj izgled, ali u radu ćemo se najviše fokusirati na njezinu dogradnju iz 1740-ih te kasniju obnovu nakon razornog potresa iz 1750. Zgrada je funkciju vijećnice obnašala sve do 1833. kada se zbog pomanjkanja prostora seli u augustinski samostan s obzirom da je odbijen zahtjev za dodatno proširenje izvorne zgrade.⁹⁰ S vremenom se stvorila potreba za većim prostorom vijećnice te je tako početkom 18. stoljeća gradska uprava razmatrala odluku o kupnji novog, većeg prostora, no to se nikada nije realiziralo. Godine 1740. gradsko je vijeće napokon donijelo odluku o obnovi i dogradnji postojeće zgrade. Projekt dogradnje još jednog kata i proširenje zgrade bilo je dodijeljeno arhitektu Antoniu de Vernedi.⁹¹

Položaj vijećnice bio je na nekadašnjem središnjem gradskom trgu koji je danas poznat kao Koblerov trg. Također lokacija vijećnice bila je od izrazite važnosti jer je bila smještena na križanju četiri ulice. Glavno pročelje bilo je okrenuto prema Koblerovom trgu, dok su ostali dijelovi građevini bili u ravnini kako sa Užarskom tako i Medulićevom ulicom. Time je zgrada bila sa svoje tri strane okružena javnim prostorom ulice, dok je na svojoj sjevernoj strani bila spojena sa susjednim kućama.⁹²

⁹⁰ Vidi na <http://donart.uniri.hr/djela-i-narucitelji/arhitektura/stara-gradska-vijecnica/> , posjećeno 14. kolovoza 2021.

⁹¹ PUHMAJER, PETAR; JURISIĆ MAJER KRASANKA, Stara gradska vijećnica u Rijeci: povijest sjedišta gradske vlasti od najranijih zapisa do 19. stoljeća, Radovi Instituta za povijest umjetnosti , br. 42, 2018, 73. Dostupno na <https://doi.org/10.31664/ripu.2018.42.05> , posjećeno 14. kolovoza 2021.

⁹² Vidi na <http://donart.uniri.hr/djela-i-narucitelji/arhitektura/stara-gradska-vijecnica/>, posjećeno 14. kolovoza 2021.

Slika 14.

Gradska vijećnica na prvom katu trebala smjestiti sud, ured i arhiv, dok su na drugom trebale biti smještene dvorana za sjednice i ured gradskog kancelara. Prije nego su radovi započeti bilo je nužno riješiti najam prostora za rad gradske uprave tijekom njihovog trajanja. Također od inženjera Vernede traže da iznova pregleda potrebne troškove, koji su izgleda bili visoki jer se postavilo pitanje ima li uopće potrebe za podizanjem novoga kata, odnosno predlaže se da se izvedu samo oni najnužniji radovi. Na samom početku radova bilo je dogovoreno da glavno pročelje bude osvjetljeno bakljama pa se stoga pretpostavlja da su za vrijeme na pročelje postavljene i dvije ploče.⁹³ Kobler o tim pločama navodi: „*Jedna je ploča vjerojatno bila ona s kraljevskim orlom i spomenom uređenja zgrade u 16. stoljeću, o kojoj je bilo riječi u prethodnom odlomku, a druga bi mogla biti ona koju opisuje grof Vincenzo Batthyany 1805. godine navodeći da su na pročelju bile dvije topovske kugle zajedno s natpisom (Haec nobis quondam Gallia poma dedit), kao spomenom na francusku opsadu grada 1702. godine.*“⁹⁴ Radovi na vijećnici su potrajali još oko pet godina, te je ona napokon bila potpuno adaptirana i spremna za korištenje 1745. Novo ruho zgrade nije bilo dugog vijeka s obzirom da je 1750. Rijeku pogodio razoran potres koji je uništio dobar dio starogradske jezgre, a ujedno i novoobnovljenu vijećnicu. Ovog puta cilj je bio što što prije obnoviti zgradu kako bi se sjednice Gradskog vijeća mogle održavati nesmetano u svojem prostoru, pa se nije prevelike davala pažnja estetici koliko funkcionalnosti.⁹⁵

⁹³ PUHMAJER, PETAR; JURIŠIĆ MAJER KRASANKA (bilj. 91) 74.

⁹⁴ KOBLEK GIOVANNI (bilj. 18) 45 – 46.

⁹⁵ PUHMAJER, PETAR; JURIŠIĆ MAJER KRASANKA (bilj. 91) 74 – 75.

Slika 15.

4.5.2 GRADSKA URA

Većini gradova dvije najvažnije stavke bile su gradske zidine i gradska vrata, stog ne čudi što ni Rijeka nije bila iznimka po tome pitanju. Rijeka je sve do pred kraj 18.stoljeća bila grad-utvrda unutar čijih se zidina odvijao sva privatni, javni i kulturni život. U sam centar Rijeke ulazilo se ispod tzv. „Vrata od mora“(Porta al mare) i „Gornjih vrata“ koje su imale pristup preko drvenog mosta koji se nalazio iznad rova ispunjenog vodom. Ono što je zanimljivo je činjenica da još u 16. stoljeću na ulazom Vrata od mora nije bio postavljen sat. Naime u bečkom Ratnom arhivu se čuva originalan nacrt Rijeke iz 1580. na kojemu je vidljivo da su ta vrata bila ucrtana kao manje zdanje koje je bilo iste visine kao i zid. Međutim na tom nacrtu nisu vidljivi nikakvi dekorativni elementi, ali je poznato kako su ona obnovljena i povećana nakon što ih je uništio požar 1639. Već u 17.stoljeću na dokumentiranim grafikama Rijeke, među kojima su i one G.Genove(1671.) i J.W. Valvasora(1689.) vidljiv je novi sada nešto viši prizmatični toranj s četvererovodnim krovom i sada se na njemu napokon nalazio i sat. Upravo iz tog razloga je u uporabu građanstva ušao i dan danas poznati naziv, a to je Gradski toranj(Torre civica) ili Satni toranj(Torre dell'orologio).⁹⁶

⁹⁶ MATEJČIĆ RADMILA (bilj. 5) 91.

Gradski toranj bio je dekoriran raznim natpisima, grbovima, bistama habsburških vladara. Jedan od poznatijih dekorativnih elemenata, a danas se smatra jednim od simbola Rijeke, je dvoglavi orao i natpis iz 1695. Na arhitravu su se pak smjestili drugi natpisi među kojima se ističe onaj u spomen na odluku cara Leopolda I. iz 1659. da se Rijeci odobri grb s motivom dvoglavog orla čije glave gledaju na istu stranu.

Slika 16.

Kasnije će na toranj biti postavljene i dvije biste cara Leopolda I. i Karla VI. i to svaka na svoju stranu. Toranj je nekoliko puta doživio promjenu svog izgleda, ali ona možda najznačajnija je bila tri godine nakon potresa, 1753. kada je carica Marija Terezija dodijelila financijsku pomoć gradu za sanaciju i obnovu ure.⁹⁷ Jedno od najimpozantnijih elemenata obnove svakako je bio monumentalni portal koji je bio djelo poznatog riječkog kipara i arhitekta Antonija Michelazzija. Njegov rad na Gradskom tornju bio je nagrađen od strane Gradskog vijeća pozamašnom svotom od 80 dukata. Vrlo je vjerojatno da je osim portala Michelazzi izradio i ostatak arhitekturne dekorativne plastike. Motiv kamenog portala kakav je bio prisutan u Rijeci mogao se usporediti sa sličnim već postojećima na području Venecije koji su tamo bili prisutni još od vremena mainrizma.⁹⁸

⁹⁷ Đekić, V., *op.cit.*, str. 13.

⁹⁸ MATEJČIĆ RADMILA (bilj. 5) 93.

Slika 17.

Gradska ura bila je i ostala impozantni i monumentalni simbol grada Rijeke.

5 ZAKLJUČAK

Rijeka 18. stoljeća je bila izrazito važno ne samo pomorsko i ekonomsko nego i kulturno središte. Zbog svojeg geografskog položaja, blizine Italije i važnosti koju je imala kao pomorski grad Habsburgovaca, može zahvaliti na brojnim utjecajima europskog baroka, ali i importu brojnih umjetnina. Rijeka je, pogotovo u drugoj polovici 18. stoljeća, bila u fokusu zbog izgradnje velikog broja sakralnih i profanih arhitektonskih objekata, ponajviše nakon razornog potresa 1750. Izgradnja brojnih palača, industrijske zone te javno korisnih zgrada bila je od velike važnosti upravo iz razloga što je time privlačila brojne trgovce, industrijalce i posjednike da odaberu baš Rijeku kao svoju stalnu rezidenciju.

Gradove ne možemo promatrati kao statične cjeline već kao dinamični skup zgrada, ulica, trgova i sakralnih objekata ne zanemariivši pritom i stanovnike. Promjene i preobrazbe urbanih središta, njihovo osuvremenjivanje stalan je proces, a on je u Rijeci, čini se, bio najizraženiji u 18. stoljeću. Barok je transformirao i izgled većinu riječkih ulica i trgova. To nam dokazuju primjerice brojne nove palače koje su bile izgrađene ne samo duž Korza nego i uz Fiumaru koja je u tadašnjem razdoblju imala izrazito veliku maritimnu važnost za čitavi grad. Mogli bi zastupati stav da je Rijeka regionalni kulturni centar barokne umjetnosti i graditeljstva kako sakralnog tako i profanog. Gotovo sve povijesne riječke crkve do nas su zaogrnutе gotovo izvornim baroknim ruhom što se, nažalost, ne može reći za profanu baroknu gradnju. Građevine prikazane u radu primjeri su reprezentativnog gradskog stanovanja iz sredine 18. stoljeća u Rijeci. Njihovu vrijednost otkrivaju iznesene spoznaje o njihovom izvornom izgledu (pročelja, organizacije unutrašnjosti, urbanističkog položaja u uličnom nizu i sl.). Moramo konstatirati da je veći dio tih građevina trajno izgubljen kroz vrijeme te se jedino povijesnim istraživanjem može doći do rekonstrukcija njihova nekadašnjeg izgleda.

6 LITERATURA

1. ANIĆ VINKO, BEKER ZDENKO, BIŽACA DRAŠKO, BUTORVIĆ RADULE, CRNKOVIĆ DRAGO, CRNKOVIĆ MILAN, ČOP MILIVOJ, DAMIANI ALESSANDO, EKL VANDA, GIURICIN LUCIANO, HERKOV ZLATKO, JANJATOVIĆ BOSILJKA, KARAMAN IGOR, KLEN DANILO, KLOBAS MIRO, KOLACIO ZDENKO, KOLAREVIĆ DRAGAN, KORIN NIKOLA, KOVAČIĆ IVO, MALEZ MIRKO, MARGETIĆ LUJO, METEJČIĆ RADMILA, MAZZIERI ETTORE, OŠTRIĆ VLADO, PLEŠE IVAN, PLEŠE ZDENKO, ROŠIĆ ĐURO, RUBEŠA SLOBODAN, SOBOLEVSKI MIHAEL, SOKOLIĆ KOZARIĆ JOSO, STRAŽIČIĆ NIKOLA, STRČIĆ PETAR, SUIĆ MATE, VIŽINTIN BORIS, ZURAK IVO, Povijest Rijeke, Skupština Općine Rijeka i Izdavački centar Rijeka, 1988.
2. BOTICA DUBRAVKA, Odnos funkcije i forme u arhitekturi, Publishing House of the Poznań Society for the Advancement of the Arts and Sciences, Poznań, 2017.
3. BRADANOVIĆ MARIJAN, Il lazaretto fiumano di S. Carlo Borromeo, Rijeka, 1999.
4. BRAUT IVAN, Znanstveni skup Dijalozi s baštinom 2012., Histria: godišnjak Istarskog povijesnog društva 3.3 Rijeka, 2013.
5. DUBROVIĆ ERVIN, Riječka kompanija i šećer, Hrvatska revija, br. 2/19
6. ĐEKIĆ VELID, Volite li Rijeku?, V.B.Z., Rijeka, 2006.,
7. HAUPTMANN FERDINAND, Rijeka od rimske Tarsatike do hrvatsko – ugarske nagodbe, Matica hrvatska, Zagreb, 1951.
8. HORVAT-LEVAJ KATARINA, Barokna arhitektura, naklada Ljevak, Zagreb, 2015.
9. KLINGER WILLIAM, Un'altra Italia: Fiume 1724-1924 (a cura di Diego Redivo), Centro di Ricerche Storiche Rovigno, Rovigno, 2018.
10. KOBLER GIOVANNI, Memorie per la storia della liburnica città di Fiume, L'incorporazione di Fiume alla Corona ungarica, Nuove vicende dell'autonomia, Edizioni LINT Trieste, 1978.
11. MATEJČIĆ RADMILA; HORVAT ANĐELA; PRIJATELJ KRUNO, Barok u Hrvatskoj, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1982.
12. MATEJČIĆ RADMILA, Kako čitati grad, Rijeka jučer, danas, Adamić, Rijeka, 2007.
13. MURRAY PETER, The architecture of Italian Renaissance, Schocken Books, New York, 1986.
14. NADILO BRANKO; REGAN KREŠIMIR, Začeci hrvatske industrijske baštine, Građevinar br. 4/2015
15. NOVOSEL FILIP, Rijeka u 19. stoljeću, Biblioteka Povijest Hrvata - Temelji moderne Hrvatske. Hrvatske zemlje u "dugom" 19. Stoljeću, Zagreb, 2016.
16. PALINIĆ NANA, Projekti kazališta Bono-Gerliczi i Teatro Nobile – najstariji nacrti kazališnih zgrada u Rijeci., Prostor, 17 (1(37)), 2009.
17. PAVLIĆ COTTIERO ADA, Arhitektura baroknog kazališta u Hrvatskoj, Prostor, 3 (1(09)), 1995.
18. PUHMAJER PETAR, Arhitektura Tršćansko-riječke privilegirane kompanije 1750.-1828. // Doba modernizacije : 1780. - 1830. : more, Rijeka, Srednja Europa / Dubrović, Ervin (ur.), Rijeka: Muzej grada Rijeke, 2006.
19. PUHMAJER, PETAR; JURIŠIĆ MAJER KRASANKA, Barokna palača i vrt Giovannija Felicea de Gerliczyja u Rijeci: prilog identifikaciji i valorizaciji, Ars Adriatica 7/2017., Zagreb, 2017.

20. PUHMAJER, PETAR; JURIŠIĆ MAJER KRASANKA, Stambena arhitektura Rijeke u drugoj polovini 18. i početkom 19. stoljeća, Zbornik radova Klasicizam u Hrvatskoj, Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb, 2017./2018.
21. PUHMAJER, PETAR; JURIŠIĆ MAJER KRASANKA, Stara gradska vijećnica u Rijeci: povijest sjedišta gradske vlasti od najranijih zapisa do 19. stoljeća, Radovi Instituta za povijest umjetnosti , br. 42, 2018.
22. STELLI GIOVANNI, Povijest Rijeke od nastanka do naših dana, Tisak Sušak, Rijeka, 2020.
23. ŠIRCA ALEN ALBEN, Barok kao kulturološki koncept, Anafora, VI(2019)1
24. ŠIŠIĆ FERDO, Pregled povijesti hrvatskog naroda, od najstarijih dana do godine 1873.Matica Hrvatska 1916.
25. VIEZZOLI GIUSEPPE, Contributi alla Storia di Fiume nel Settecento, „Fiume – Rivista”, Rijeka, 1936.
26. WÖLFFLIN HEINRICH, Renaissance und Barock: eine Untersuchung über Wesen und Entstehung des Barockstils in Italien. München, 1888.

7 PRILOZI

Slika 1. Palača Adamić, rekonstrukcija tlocrta prvog kata prema arhivskoj dokumentaciji, izradili: Petar Puhmajer i Marin Čalušić

Slika 2. Palača Adamić, današnji izgled pročelja, internetski izvor (www.rijeka.travel, WordPress)

Slika 3. Adamićevi stupići, današnja lokacija (lapidarij Pomorskog i povijesnog muzeja hrvatskog primorja u Rijeci), internetski izvor (<https://www.fiuman.hr/znete-li-vrlo-zanimljivu-pricu-o-adamicevim-svjedocima-kod-guvernerove/>)

Slika 4. Palača Giovannija Felicea de Gerliczyja, Glavno pročelje oblikovano u historicizmu krajem 19. stoljeća (foto: N. Vasić, 2017.)

Slika 5. Tlocrti prvog i drugog kata palače Gerliczy, detalj nacrtu Plan des Baron Gerlitzyschen Haus in Fiume, 1780. (izvor: Österreichisches Staatsarchiv, Hofkammerarchiv, Beč)

Slika 6. Prizemlje palače Gerliczy i pripadajućeg vrta, detalj nacrtu Plan des Baron Gerlitzyschen Haus in Fiume, 1780. (izvor: Österreichisches Staatsarchiv, Hofkammerarchiv, Beč)

Slika 7. Nacrtni projekt upravne zgrade rafinerije Šećera, internetski izvor (<http://www.lokalpatrioti-rijeka.com/forum/viewtopic.php?p=16459>)

Slika 8. Unutrašnje monumentalno stubište Palače šećera, današnji izgled nakon restauracije (foto: E. Nakić, 2021.)

Slika 9. Svečana dvorana, drugi kat, Palača šećera, internetski izvor (foto: D. Tulić, 2021. https://www.novilist.hr/ostalo/kultura/stukature-u-palaci-secera-primjer-kasnobaroknog-klasicizma-u-hrvatskoj/?meta_refresh=true)

Slika 10. Svečana dvorana, *piano nobile*, Palača šećera, internetski izvor (<https://www.muzej-rijeka.hr/zbirke/palaca-secera-stalni-postav>)

Slika 11. Ulazni portal Lazareta Svetog Karla, preuzeto iz završnog rada (<https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:679486>)

Slika 12. Nacrt Teatra Gerliczi, 1799., preuzeto iz rada (<https://hrcak.srce.hr/38069>)

Slika 13. Uldarico (Ulderico) Moro: Projekt Teatra Nobile, 1784., preuzeto iz rada (<https://hrcak.srce.hr/38069>)

Slika 14. Detalj gradske vijećnice označene slovom U na planu Rijeke koji je izradio tzv. Hauptmann von Benko, 1766. preuzeto iz rada (<https://hrcak.srce.hr/216417>)

Slika 15. Zgrada stare Gradske vijećnice, pročelje, današnji izgled, internetski izvor
(<http://donart.uniri.hr/djela-i-narucitelji/arhitektura/stara-gradska-vijecnica/>)

Slika 16. Gradska ura, detalj grba, današnji izgled, internetski izvor
(https://hr.wikipedia.org/wiki/Gradski_toranj_u_Rijeci)

Slika 17. Gradska ura, današnji izgled, internetski izvor
(https://hr.wikipedia.org/wiki/Gradski_toranj_u_Rijeci)